

CIEGER ANDRÁS

Árny- és fényképek

Lónyay Menyhért személyisége

Az átrajzolt portré

„Verhenyes-szőke, már egy kissé őszbe csavaruló haj, szakáll és bajusz, nagy meglehetősen élénk tengerszín szemek, tömpe orr, közép, csaknem köpcös termet – így mutatá magát Lónyay M. nálunk.” Az angliai emigrációban élő Tanárky Gyula jellemezte így 1859-ben az akkor 37 éves Lónyay Menyhértet.¹ A ránk maradt fényképek bizonyítják e külső leírás pontosságát. Csak azzal egészíthetjük ki az elmondottakat, hogy Lónyay is – talán ellensúlyozandó magas homlokát – az 1850–60-as évek szakálldivatját követte álla alatt félkörben végigfutó dús arcszőrzetével.

Belső tulajdonságait tekintve kortársai egyöntetűen egy racionális és öntudatos, a nagy érzelemnyilvánításoktól mentes, ügyes és eszes politikusnak látták őt. A róla készült jellemzések azonban jelentősen eltérnek abban – például a portrét rajzoló Lónyayhoz fűződő személyes viszonyától vagy a konkrét politikai helyzettől függően –, hogy az imént említett jellemvonásokat világos vagy sötét színekkel ábrázolják-e. A racionalitás, az öntudatosság így könnyen átalakulhatott törtetessé, makacssággá; a visszafogott érzelmek ridegséggé, unalmassággá, az ügyesség ügyeskedéssé, az eszeség pedig ravaszsággá, sőt egyenesen hideg számításá.

Különösen érdekes ez az átalakulási folyamat, ha egyetlen szerző különböző írásaiiban figyelhetjük meg. Kecskeméthy Aurél, az 1860–70-es évek ismert jellemábrázoló újságírója Kákay Aranyos álnéven három alkalommal is festett portrét Lónyayról.

1866-ban például így beszél: „Mozgékony, tevékeny és kiválólag eszes ember. Nem egészen hideg ugyan, csakhogy hűvös és sima ... Lónyay szemeimben a magyart képviseli, minő az félszázad múlva lesz ... Értem: mívelt, tanult, solid, jó családapa, jó gazda, gyakorlati számító, gyarapodó! És mint politikus? Handabanda nélkül megállja helyét a »hazafiak« közt...” „Ő a magyar óliberálisok s ellenzékiek közt a kevesek egyike, kiben kormányosztón van, aki tudja, hogy kormánynak, a legliberálisabbnak is (ha e szónak van értelme) erősnek kell lennie, s a hatalom folytonosságával bírnia”.² Három évvel később ehhez még hozzáteszi, hogy Lónyay „idegrendszere wolfram-acélból van”, mert pénzügyminiszterként az ellenzék folyamatos támadásait rezzenéstelenül, már-már közönyösen tűri, és csak szakmai válaszokra hajlandó. Kákay ezek után – még mindig pozitív értelemben – „furfangosnak” nevezi a politikust, aki ügyes diplomata módjára mindenkivel tárgyal, de határozott ígéretet nem tesz senkinek, mégis tiszta jellemű, mert kizárólag az ország érdekei mozgatják.³

1874-ben megjelent kegyelmet nem ismerő írása viszont már így ábrázolja Lónyayt: ugyan jó szakminiszter volt, „de vezérszerepre sem elég értelmi s szellemi magaslaton nem

* Tanulmányom megírását a Soros Alapítvány Belföldi Doktorandusz Ösztöndíja segítette (230/3/1020. sz.).

¹ Tanárky Gyula naplója. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1961. 89. [1859. aug. 18.]

² Kákay Aranyos: Újabb árny- és fényképek. Pest, 1866. 98–99.

³ Kákay Aranyos politikai társadalmi tragico-humoristicus krónikája. Pest, 1869. (a továbbiakban: Kákay 1869.) 257–267.

áll, sem a kellő jellem-tulajdonokkal nem bír ... Gyakorlati alkatú s irányú férfi, sokoldalú, de nem rendszeres ismeretekkel. Még a közgazdászaton terén is, melyen leghonosabb, sem bír elég elméleti s tudományos alappal. Ő sok nemzetgazdászati tárgyakról írt ugyan, de még azért korántsem nemzetgazdászati író. Merész és szerencsés empiricus. Sok esze van, de nem nagy esze. Könnyű fölfogású, de csak a fölületen marad. Bemélyedésre nem képes ... Száraz realista, ki költői lendületet, a lélek nemes mámorát soha sem ismerte. [...] De jelleme s vérmérséklete sem az, mely vezérszerepre képesít. Személyisége józan és jelentéktelen. Nem bír sem a szeretetreméltóság, sem a szellemi fölsőbbiség azon varázsával, melynek az emberek úgyszólván raisonement nélkül [gondolkodás nélkül] szívesen meghódolnak, s mely az emberek vezetésére képesít. Ámbár szenvtelen és hideg, mégis szenvedélyes, s haragja föllobbanásában magán uralkodni nem tudó szeszélyes, nem egyenlő, ideges, nem nyugodt kedélyű. Vérmes, meggondolatlan, hirtelen határozó. Mégis makacs. És mégsem kitartó. Elejti holnap, mit ma fölkapott. Emberismerete gyöngé, és mert nem tudja, kiből bízhatik: ravasz. Ravasz, de nem eszélyes. [...] Éppen nem érzelmes szívű, de nem is rossz kedélyű. Rokonai iránti érdeklődése, családi erényei becsülendők. Mások iránt szíve mélyében fukar és önző. Jót tesz azzal, ki neki használhat. A tett szolgálatot vagy azonnal jutalmazza, vagy soha, mert háládatlanul elfeledi. Amily kisszabású ember, oly kisszabású politikus. Csak a legközelebbi célokat látja. Csak apró eszközökkel tud élni. Csak apró, másodrendű emberekkel szereti környezni magát. Önálló jellemektől idegenkedik. Alázatos híveket kegyel. Mit tesz ez a szó 'jellem?', azt nem ismeri."⁴

A jövő évtizedek nagy tudású, tiszta jellemű és rendíthetetlen nyugalma magyar hazafia nyolc év múlva, Kákay portrészorozatának utolsó darabjában egy kisstilű, önző, felületes, hirtelen haragú és kapkodva cselekvő politikussá alacsonyodik le. Az eddig értékként felmutatott jellemvonások szinte mindegyike hibává torzul.

Azonban még Kákay e munkája sem bánik el olyan lesújtóan Lónyay jellemével, mint az ugyanekkor portrét rajzoló Fest Imre. Kákay ugyanis legalább veszteget néhány elismerő szót a politikusra, ám a volt kolléga, Fest államtitkár visszaemlékezésében Lónyay már mint egy álnok és jellemtelen intrikus jelenik meg: „[Lónyay] Bécsbe ment mint közös pénzügyminiszter, hogy ott az udvarnál és a legfelsőbb irányadó körökben szöhesse hálóját, hogy végül, ha Andrásynak egyszer le kell köszönnie, elérhesse kielégíthetetlen becsvágya (és azzal vetekedő kapzsisága) legfőbb óhaját, Magyarország miniszterelnökségét. [...] Lónyay kollégái közül egyikben sem bízott, és gyakran megengedte magának, hogy hozzá legközelebb álló kollégáinak is a legdurvább valótlanosságokat rója fel, aminthogy általában is ismert volt tehetsége a hazugsághoz.”⁵

Úgy véljük, hogy a portréábrázolásban bekövetkező fordulat – azzal együtt, hogy Lónyaynál valós magatartásbeli változásokra is rámutat (különösen Kákay esetében) – döntően az arcképfestők megváltozott személyes attitűdjéből és a pillanatnyi politikai helyzetből fakadt. Kecskeméthy naplójából tudjuk, hogy személyesen is sokat remélt Lónyay miniszterelnöki kinevezésétől: először egy tisztességesen fizető kormányzati állást (miniszteri tanácsosságot a miniszterelnökségen), majd pedig az általa elindított lap folyamatos és jelentős anyagi támogatását. E tervei azonban nem váltak valóra, ezért Lónyaytól eltávolodott és a politikus lejáratásában vállalt szerepet.⁶

Megváltozott a Lónyayt körülvevő politikai közhangulat is. Míg pénzügyminiszterként sikereket ért el, addig 1871 végétől miniszterelnökként sorozatos kudarccokat mondhatott csak magáénak. Részben személyétől független tényezőkből fakadóan nem volt képes egy-egyesíteni a kormánypártot; kormányzati elképzeléseivel felingerelte az ellenzéket, amely

⁴ Kákay Aranyos: Nagy férfaink. Legújabb fény- és árnyképek. Budapest, 1874. 228–230.

⁵ Fest Imre: Emlékirataim. Budapest, Univesitas Kiadó, 1999. 136–137. (A visszaemlékezés 1874 táján keletkezhetett.)

⁶ Kecskeméthy Aurél naplója. Budapest, Franklin, 1909. 268–272. [1871–1872]

végző soron megbénította a parlamenti törvényhozást; nem sikerült rendeznie a horvát–magyar viszony vitás kérdéseit; elmaradt számos régóta ígért reformtörvény megalkotása, stb. Az 1870-es évek közepéről visszanezve pedig sokak szemében jelentősen leértékelődött pénzügyi munkássága is az 1873-ban bekövetkezett pénzügyi válság és a megoldatlan bankügy miatt. Politikustársainak nem tetszett továbbá az a sajátos politikai szerep sem, amelyet híveivel elfoglalt miniszterelnöki tisztségéből való távozása után. Ám mindezeket a kortársi (és az utókori) emlékezetben elfedték a kormányzati korrupcióval kapcsolatban neki szegezett rágalmak, amelyeket ellenfelei ugyan meg sem kíséreltek bizonyítani, de Lónyay politikai és erkölcsi megsemmisítésére kiválóan alkalmasnak bizonyultak.⁷ A rágalmakat anekdoták és karcolatok máig hatóan továbbörökítették.

Önarcképtöredékek

De vajon hogyan látta önmagát Lónyay? A kutatónak ebben az esetben látszólag szerencséje van, ugyanis Lónyay jelentős mennyiségű ego-dokumentumot hagyott maga után (napló, levelek, visszaemlékezés), ezek azonban nem hemzsegnak az önjellemző mondatoktól. Teljes önarckép (énkép) feltárására tehát nem vállalkozhatunk, hiszen Lónyay saját érzéseiről, jelleméről hosszabb összefüggő szöveget sosem készített. Ehelyett be kell érünk annnyival, hogy az évtizedeken keresztül kitartóan íródkézi írókézi kéziratlapon magunk gyűjtjük össze az árulkodó mondatokat. Kutatásunk eredményeinek az ismertetéséhez – néhány más forrás mellett – Kákay 1874-es legteljesebb leírását hívjuk segítségül: könyvének gondolatmenetét követve az ott leginkább kiemelt jellemvonásokról, tulajdonságokról szövegezzük meg magát az érintettet.

Kákay kétségbe vonta Lónyay szaktudását, nemzetgazdasági ismereteit felszínesnek nevezte, értékelése szerint a politikus csupán szerencséjének és gyors felfogásának köszönhetette, hogy a gyakorlati teendők során elboldogult a nemzetgazdaságtan világában. Igaz, 1869-ben még pozitív előjellel emelte ki ugyanezt Lónyay életrajzából: „Eleinte pénzületi magas körökben őt merő műkedvelőnek tartották s szerették mondogatni. Mióta kifejté tehetségét s tetterejét: tiszteletteljes bizalmatlansággal néznek reá. 'Lónyay túljár mindenkinek eszén' – mondják most.”⁸

Pulszky Ferenc is a reformkori országgyűlések munkájára visszaemlékezve a huszonegy éves Lónyay feltűnő szaktudását hangsúlyozta: „szórszálhasogató eszének leleményességét azonban s közgazdasági ismereteit általánosan elismerték s nagy jövőt jósoltak neki.” „Lónyay, ki minden beszédet prózai felfogással mérlegelt, s a fellengző szónoklat hatalmának nem engedett, népszerűsége súlyt nem fektetett, és szívósan ragaszkodva ahhoz, amit jónak talált, az ellenkező ár közepében is meg tudta tartani állását.”⁹ Deák Ferenc az 1860-as években pénzügyi kérdésekben egyenesen pótolhatatlannak tartotta és a legtöbb gazdasági kérdést elhárítva magától, azok megoldását Lónyayra hagyta.¹⁰

Lónyay visszaemlékezéséből megtudhatjuk, hogy gyermekkori neveléséről kezdetben kizárólag édesanyja gondoskodott, akihez élete végéig szoros érzelmi viszony fűzte. Testvére, Etelka emlékezetében még több évtizeddel később is apjuk hirtelen haragú és meg-

⁷ Lónyay Menyhért politikai pályájának egyes állomásairól részletesen: Cieger András: A politika forgószínpadán. Lónyay Menyhért útja a politikában (1873–1875). Századok, 1999. 3. sz. 463–496. És Cieger András: A bizalmatlanság kora. Lónyay Menyhért a kormány élén. Századok, 2001. 1. sz. 61–102.

⁸ Kákay 1869. 265.

⁹ Pulszky Ferenc: Életem és korom. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1958. 1. Köt. 203. és 298. [eredetileg 1880 és 1882 között jelent meg]

¹⁰ Trefort Ágoston: Emlékezés gróf Lónyay Menyhért akadémiai elnök fölött. A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei, XVII. 3. (1885.) 27. (a továbbiakban: Trefort)

lehetősen szigorú férfiként élt.¹¹ Menyhért csak annyit ír róla, hogy kormányzati tisztségei (id. Lónyay János főispáni helytartó, majd királyi biztos és kancelláriai tanácsos is volt) miatt rendszerint távol volt családjától és gyermekei neveltetéséről meglehetősen hiányos információkkal rendelkezett.¹²

A váltakozó színvonalú otthoni tanulás után Lónyay a budai piaristáknál végezte el középfokú és akadémiai tanulmányait. Lényegében húsz éves korában lezáruló rendszeres tanulmányai során németül és latinul tanult, elvégezte a kétéves filozófiai és a hároméves jogi tanfolyamot, eközben lovagló, úszó és vívó leckéket vett. Nem hiányzott életéből a Kákay által felemlegetett művészeti hajlam sem: saját elmondása szerint egy nagyobb betegséig ügyesen zongorázott, gyakran járt színházba és hangversenyekre, az akadémiai évek alatt Madách Imrével irodalmi folyóiratot szerkesztett, valamint vers- és drámaírással is próbálkozott. A kétéves joggyakorlatot és az ügyvédi vizsgát azonban feltehetőleg nem végezte el; húsz éves korában már a beregi megyegyűlésben találjuk. Addigi meglehetősen felhőtlen és változatos, többnyire Pesten töltött kamaszkorát hirtelen a megyei, majd egy évvel később az országos politika (1843-tól alsótáblai követ) súlyos kérdéseivel való foglalatossá váltotta fel. Az átlépés a gondtalan gyerekkorból a felelősségteljes ifjúkorba Lónyay számára nem okozott különösebb nehézséget. Segített ebben befolyásos apja is, aki ekkoriban vette át fia gyakorlati képzését és beosztotta Menyhért minden percét.¹³ Mindezek ellenére testvéréhez 1842-ben a beregi megyegyűlésről küldött beszámolója érzékletesen tükrözi azt az átmeneti lelkiállapotot és idegenkedést, amely Lónyayt jellemezte. Új feladatait engedelmesen ellátja, ám lélekben még diáktársai között jár, az idősebb politikusi nemzedék ténykedéseit jobbra kívülről szemléli: „Fiatalkorunk között egy sincs itt, s így én kénytelen vagyok magam az öregekhez csatlakozni. Reggel felkelek, nagy commoditásban [kényelmesen] felöltözköm, gyűlés előtt egy vagy más tisztviselőhöz elmegyek, a gyűlés alatt karikatúrákat rajzolok, néha egyet-egyet vakkantok a patres conscripti [az összeírt atyák] bölcs elmélkedései közé, mint fiatal csirke a kotlóstyúkok kotkodácsolása közé. Aztán majd ide, majd oda megyek ebédre.”¹⁴

A közgazdasági ismeretek elsajátításának a fontosságára minden bizonnyal Széchenyi munkái és személyes ismeretségük irányíthatta Lónyay figyelmét. Igen hamar – más fiatalokhoz hasonlóan – Széchenyi műveinek a hatása alá került, számára azonban apja révén az is megadatott, hogy tartósnak bizonyuló személyes kapcsolatot alakítson ki a Gróffal.

¹¹ „Édes atyám heves természetű, indulatos, határozott jellemű férfiú volt. Ennek dacára édes anyám őt mindig befolyásolta, ő volt segítsége, támasza, tanácsadója ... Édes atyám nagy hivatalos elfoglaltsága mellett a háztartás, a gyermekek nevelésének gondjai is jobbra édes anyámra hárultak s ő nemcsak háztartását vitte nagy gondnal és takarékos-sággal, de gondos figyelme a külső gazdaságra is kiterjedt.” Törödékek Lónyay Jánosné, Lónyay Florentina emlékirataiból. 1. Visszaemlékezések. Budapest, 1891. (a továbbiakban: Lónyay Jánosné) 9. Az idézet a könyv bevezetőjéből származik, amelyet Lónyay Etelka írt édesanyjáról.

¹² Lónyay szerint apja egyszer egy „korlátolt, szűk látókörű” nevelőjüket jutalomként álláshoz juttatta, másszor pedig fiainak kellett levélben figyelmeztetni őt, hogy egy másik nevelőjük részegeskedik és általában feléjük sem néz. Gróf Lónyay Menyhért önéletrajzi töredéke. Budapesti Szemle, 1885. 102. sz. (a továbbiakban: Gróf Lónyay Menyhért önéletrajzi töredéke) 348–349.

¹³ Erről panaszkodik Madáchnak: Lónyay Menyhért levele Madách Imréhez, 1840. január-február körül. In: Gyórfy Miklós: Madách kiadatlan levelei. Irodalomtörténet, 1959. 1. sz. (a továbbiakban: Gyórfy) 83. (17. sz. levél)

¹⁴ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1842. ápr. 26. Magyar Országos Levéltár (MOL) P. 470. 1. csomó. Ugyanezen élethelyzetet Madách hasonlóan élte meg: „Én mint afféle parlagi táblabíró gyűléseken zavarom a világot, ez szenvedélyem; szeretem ha a vén spectábilisok [tekintetsek] megbotránkozni s talán kissé rettegnek is – szeretem, ha mézes szó v. más hízelgással hálába akarnak keríteni, melyet én rég átláttam. Ez életem zavarosb s legkedvesebb oldalainak egyike.” – írta az akkor már a pozsonyi alsótáblán politizáló Lónyaynak. Madách Imre levele Lónyay Menyhérthez, 1844. május 8. Gyórfy 100. (34. sz. levél)

Az 1830-as évek végétől kezdve többször találkoztak, elkísérhette Széchenyit egy-egy sétájára, majd hosszabb belföldi útjára. „Az akkori ifjúság abban különbözött az előbbi és későbbi idők ifjúságától, hogy az ifjak közt általános volt a törekvés komoly tanulmányok által gyarapítani ismereteiket, élénken érdeklődni mindazon nagy eszmék iránt, melyek napirenden voltak. Én is ezen irányt követtem, komoly olvasmánnyal foglalkozva kezdtém magamat képezni, és Széchenyi leleglekesebb tisztelői közé tartozván, azon időben nem írt ő semmit, mit figyelemmel nem tanulmányoztam volna” – emlékezett Lónyay pályája kezdetére.¹⁵ Ismeretségük a reformkori országgyűléseken munkakapcsolattá alakult, Lónyay magát élete végéig Széchenyi tanítványának tartotta, és a forradalom után is – ha tehetete – mindig meglátogatta őt Döblingben.

Lónyay beszámol arról is, hogy tizenéves korától tudatosan bővítette tudását, iskolai kötelezettségei mellett újabb és újabb könyvek olvasásával művelte magát. E szokását fiatal férjként sem adta fel, sőt az országgyűlési feladatok további tanulásra sarkallták. Az immár 25 éves politikai barátjának, Ghyczy Kálmánnak erről így írt: „Emlékszel é a múlt országgyűlés alatt azt mondád egyszer nekem, hogy kívánságod, mentül később házasodjak meg, hogy így elég időm legyen a tanulásra és önkiművelésre. Én több mint másfél éve, hogy házas vagyok és mondhatom, hogy az utolsó 8–10 hónapok alatt szorgalmasabb voltam s többet olvastam s tanultam, mint éltem bár mely korszakában. Ha az ember boldog házi körben él s nem vágyódik a külvilággal érintkezésbe jönni, mindenre könnyen reá ér, így én a múlt országgyűlés óta. Párizsban létemkor sok jó könyvet vévén meg s azóta is néhány jobb munkákat folytonosan megrendelvén több nemzetgazdasági s financiaális munkákat olvastam által s sok jegyzeteket csináltam.”¹⁶ A levél írásakor éppen a hazai közlekedési viszonyokról szóló hosszabb tanulmányán dolgozott, amelybe igyekezett beépíteni korának idegen nyelvű szakirodalmát is (például M. Chevalier legújabb könyvét). Másutt pedig azt tudhatjuk meg Lónyaytól, hogy ahelyett, hogy a Széchenyi által alapított Nemzeti Casinó éves tagdíját befizette volna, annak áráért inkább szakkönyveket vásárolt.¹⁷

Széchenyi mögött a másik ifjúkori példakép Eötvös József volt. Az Eötvös és Lónyay között lévő kilenc év korkülönbség egyrészt alkalmas volt arra, hogy a két politikus között a reformkor folyamán fiatalkori barátság alakulhasson ki, másrészt megfelelően nagy volt a távolság ahhoz, hogy az akkor már elismerést szerzett Eötvös követendő példaként jelenjen meg Lónyay szemében, mind a magánélet, mind a közélet területén. „Tudod é, hogy azon boldog családi élet és valódi szeretet és egyetértés, melyben Téged kedves nőddel 1843 és 1844-ben Pozsonyban együtt boldogoknak és megelégedetteknek láttalak, ébresztette bennem leginkább az óhajást a családi élet után. Ezért is kértelek légy tanúm az esküvőnél, gondolván ez áldást fog hozni házamra. [...] Általában Neked sokkal tartozom, mint valamivel idősebb nálam s már annyi dicsőséggel környezett ifjú ember 43–45-dik években igen üdvös hatással voltál reám. Hogy Pozsonyban pártfogásod alá vettél, megismertetve és belevonva szép családi életedbe, sok haszontalanságtól eltartóztattál, bizalmat öntöttél belém buzdításod által s helyesléseid által munkára ösztönöztél. [...] Széles Magyarországon, még deákkoromtól fogva Te voltál példányképem. Mint a mai napra, úgy emlékszem azon időre, midőn megboldogult Atyád örömtől sugárzó arccal jött be Atyámhoz egy délután, hol Anyám s mi gyerekek együtt voltunk s olvasta fel egyikét azon genialis leveleknek, melyeket Te Párizsból haza írtál. Amint Atyád elment, mondá az Anyám: be boldog nő Eötvösné, hogy ily fia van! S miután én mindennek felett szerettem volna, hogy Anyám boldog legyen, mindent elkövettem, hogy Téged kövessék, verseket is próbáltam írni, de

¹⁵ Gróf Széchenyi István és hátrahagyott iratai. Ismerteti gróf Lónyay Menyhért. Budapest, 1875. 2. kiad. 88.

¹⁶ Lónyay Menyhért Ghyczy Kálmánhoz, 1847. márc. 17. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára (MTAK Kt.) Ms 4851/488.

¹⁷ Lónyay Menyhért saját gazdaságára vonatkozó jegyzetei, 1873. ápr. 9. MTAK Kt. Ms 5306/21.

biz nem ment az, de legalább kettőztetett eréllyel kezdtem tanulni s így Te még mielőtt ismertelek volna, reám már mint gyermekre nagy befolyást gyakoroltál.” – vallotta meg negyedszázaddal később Lónyay fiatalságának egy meghatározó élményét Eötvösnek.¹⁸

1848–49 folyamán a felelős magyar kormány pénzügyminisztériumában többféle tisztséget betöltve (államtitkári rangig emelkedett) a pénzügyek gyakorlati kezelésébe is beleszólhatott. Szakismereteinek további bővítésére a szabadságharc leverése kínált kényszerű lehetőséget. Világos után apja segítségével Párizsba menekült, ahol 1850 közepéig tartózkodott. Itt igyekezett napjait a leghasznosabban kitölteni: „Reggel 8–9 óra közt kelek fel, s addig, míg nem kell az órákra mennem, jó kandallótűz mellett olvasok s írok. Az órák után valamelyik könyvtárba megyek vagy salon literairebe [irodalmi szalonba], 5 órákor rendesen ebédelek a Palais Nationalban (egy jó s olcsó traiteurre [kifőzdére] akadtam, 2 forintért kapok levest, 3 tál ételt, desszertet, bort és kávé), azután egy-két ismerőssel sétálok, rendesen 8 órákor otthon vagyok s éjfélig, néha 1 óráig olvasok s írok – ennyiből áll elfoglaltatásom.”¹⁹ Párizs legrangosabb oktatási intézményeit látogatta, beszerzett számos szakmunkát és arra törekedett, hogy a francia tudományos élet legelismertebb tanárait hallhassa. Lónyay számára bevallottan egyfajta pótcselekvést is jelentett a tanulás ezekben a hónapokban. Rendszeres elfoglaltsága mellett kevesebb ideje maradt az aggodásra családjá biztonságáért és saját sorsa alakulásáért. Ezzel magyarázható, hogy a nemzetgazdaságtan témakörébe vágó órák (például Chevalier előadásai) mellett csillagászati, kémiai és fizikai előadásokra is eljárt (bár a fizika iránt már diákkorában is érdeklődött).

A felsorolt adatok tehát látszólag Kákay kritikájának a jogosságát bizonyítják: Lónyay valóban csak szorgalmas önművelésének, külföldi útjainak (például Angliában és Franciaországban) és az országos politikában szerzett tapasztalatainak köszönhetette nemzetgazdasági ismereteit. Csakhogy erre más lehetősége a reformkorban nem is nyílt, továbbá nem kapott magasabb (iskolai) képzést a koradualizmus elitjének többi tagja sem. Lónyay iskolatársa volt a piaristáknál például gr. Andrássy Gyula és Manó, Szemere Bertalan, Fabinyi Teofil és Madách Imre. Sőt, mivel a nemzetgazdasáztan nem igen vonzotta Lónyay kortársait, így hamar kiemelkedhetett közülük ilyen irányú ismeretei miatt. Mint a korabeli leírásokból kiolvasható, Lónyay száraz adatokra épülő gazdasági témájú beszédeit, cikkeit idegenkedéssel vegyes elismeréssel hallgatták, olvasták. 1867-ben pedig már egyáltalán nem volt kétséges, hogy a pénzügyi tárca egyedüli várományosa Lónyay Menyhért. Ennek ellenére mindig tisztában volt azzal, hogy politikai karrierjét – tudásán kívül – szerencséjének és a sajátos magyarországi viszonyoknak köszönheti: „Teljes öntudatában vagyok annak, hogy [a kinevezést] meg nem érdemeltem, s hogy posztumum – a mi sajnos – nem tehetségeimnek köszönöm, hanem annak, hogy szegények vagyunk szakemberekben.”²⁰

Már az eddig idézett portréfestők is tettek burkolt utalásokat arra, hogy Lónyay előadói stílusa nélkülözte a költőiséget (Kákay) és meglehetősen szörszálhasogató volt (Pulszky). Szász Károly azonban Lónyay egy 1866-ban elmondott beszédét hallva a következő értékelésre ragadtatta magát naplójában: „De valljuk meg, Lónyay egyszerűen az

¹⁸ Lónyay Menyhért Eötvös Józsefhez, 1870. szept. 27. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Levelestár. A levelet teljes terjedelmében nyomtatásban is közli: Gángó Gábor: Trefort Ágoston és Lónyay Menyhért Eötvös-émlékbeszéde, 1872. Aetas, 1998. 2–3. sz. 207.

¹⁹ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1849. dec. 9. MOL P. 470. 1. csomó

²⁰ Idézi: Trefort 23. Lónyay műveltségében, képzettségében fellelhető egyéni és kortársaira is jellemző általános vonások elkülönítéséhez fontos segítséget nyújt a következő tanulmány: Sasfi Csaba: Az oktatás társadalomtörténeti megközelítése: négy dunántúli nemesifjú kiművelése a reformkorban. Iskoláztatás, szocializáció, pályaválasztás az emlékiratokban. Korall, 2001. 3–4. sz. 20–52. Lónyay műveltsége tudásának forrását és minőségét tekintve leginkább a nála öt évvel idősebb politikustársával, Trefort Ágostonéval rokonítható. Lásd: Mann Miklós: Trefort Ágoston élete és működése. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982. 24–26.

összeadás és sokszorozás embere, tiszta számító ész, termékeny és eredeti gondolatok nélkül”. „Azonban ő valódi szónok soha sem [volt]; rendesen jól beszél, de nem szónok. Valami betegség van előadásában, valami ekegés-bekegés, ami rossz hatást tesz a hallgatóra. Hangja sem olyan, hogy vele szónoki hatást lehetne előidézni.” Szász szerint ezért Lónyay a plenáris ülések helyett inkább a tárgyalóasztalok mellett állja meg a helyét.²¹ Szász két jelenségre mutat rá fenti soraival. Egyrészt jellemzésében két politikustípust állít szembe egymással: a reformkorból megismert, tetszetős stílusú beszédekben nagy sorskérdésekre rámutató szónoki alkatot, valamint az új időkre jellemző, látszólag érdektelen résztémákat tárgyaló és a hallgatóságot untató hétköznapiabb beszédstílusú szakpolitikust. Nem kérdéses, hogy Szász számára (aki maga irodalmár is volt) az első típus a vonzóbb, Lónyayt viszont a másodikba sorolja. Másrészt Lónyay retorikai képességei ekkoriban valóban fejlesztésre szorulhattak, mert a politikus bő háromévi miniszterkedés után az állami számadásokról tartott képviselőházi beszéde után így vallott naplójának saját stílusáról: „Mindenkori azt mondja, hogy a beszéd sikerült volt, azóta szólok jól, mióta letettem minden genet [feszélyezetttség érzést], most úgynevezett lampenfiebert [lámpalázt] sem érzek és azóta van hatása beszédemnek. Talán a gyakorlat teszi, hogy most annyira belegondolom magam a tárgyba, melyről szólok, miszerint alig tudom, mi történik körülöttem, rendesen eddig is az volt sorsom, hogy a beszéd közben jött be Andrássy s ült le mellém helyére, szedi-veszi irományait, szól előre-hátra. Az utóbbi időben fel se veszem.”²²

Kákay következő vádpontja, hogy Lónyay ugyan szakpolitikusként elfogadható, de jellem- és képességbeli hiányai miatt vezérszerepre alkalmatlan.

Úgy véljük, hogy e megállapításban is van igazság, de mindent egybe véve inkább egy Lónyay ellenes aktuálpolitikai oldalvágásnak tekinthető. A kritika elsősorban Lónyay kormányfői teljesítményére vonatkozik. A kiegyezést követően a politika forgószínpadán Lónyayra egyszer osztottak főszerepet: 1871-ben a dualista korszak második miniszterelnökévé nevezte ki őt az uralkodó. A kulisszák mögött már két év óta rebesgették ezt a lehetőséget. Természetesen Lónyay is rendre értesült ezekről a találgatásokról, így volt ideje tudatosan készülni új szerepére. Politikai programjába a korszak legtöbb reformkérését beépítette (kormányzati reformok, parlamentarizmus reformja, állami takarékoság, adóreform stb.). Jelentős létszámú támogatói kör vette őt körül, különösen feltűnő a fiatalabb nemzedék számos tagjának rövidebb-hosszabb lelkesedése Lónyay iránt, akik jelentős reményeket fűztek miniszterelnöki működéséhez, tőle várva az 1867-ben meghirdetett reformpolitika folytatását. Legodaadóbb hívei egyenesen Bem tábornokhoz hasonlították harcos kitartása és tenni akarása miatt.²³

Önkritikusan elismerte azonban, hogy az Andrássy által kialakított szerepelvárásnak nem tudott és nem akart megfelelni. A kiegyezési rendszer első miniszterelnökének megnyerő fellépése, konfliktuskerülő magatartása után Lónyay alakja nem tűnhetett túl vonzónak párttársai többsége számára, személyisége és elképzelései megosztották a kormánypártot. Kormányzása vége felé kénytelen volt belátni, hogy programja megvalósításán kívül pártjának és kormányának egységesítésében is kudarcot vallott: a kölcsönös bizalmatlanság miatt nem sikerült társai vezérévé válnia. „Egy ember életében elég volt mit tettem ... Visszas helyeztet vettem át, győztünk a választásoknál, éreztem hogy most vagy soha, 3 év; erős kormány csak erős párttal lehet. Beláttam, hogy ez nincsen meg, nem voltak csatáink, melyek megedzhettek volna, mint hajdan ... Bánt a lemondás mint kormányelnök” – jegyezte fel zaklatottan a történeteket a maga számára.²⁴

²¹ [Szász Károly]: Egy képviselő napló-jegyzetei. Új kiadás, Budapest, 1891. 159. [1866. febr. 17.]

²² Lónyay Menyhért politikai naplója, 1870. ápr. 1. MOL Filmtár, 37155.

²³ Reform, 1871. nov. 17. 318. sz.

²⁴ Lónyay Menyhért feljegyzései, 1872. Ősz, MTAK Kt. Ms5307/23.

Ráadásul távozásának forгатókönyve is meglehetősen megalázó befejezést tartogatott számára. Bukása a személyes becsületét lejárató támadások következtében végérvényesnek bizonyult. Az ellenfelei által tudatosan felhasznált korrupciós rágalmak emberi méltóságát, erkölcsi tartását, sőt magánéleti elveit is kikezdték. Egész életében ugyanis Széchenyi példáját követte abban is, hogy az ország fejlesztése érdekében megszerzett gazdasági tudását önmaga és családja vagyonának a gyarapítására is felhasználta. Emellett többször hangoztatta, hogy vagyonát becsületes úton hosszú évtizedek alatt fokozatosan szerezte, köszönhetően kitartó takarékoságának, szorgalmának és a szerencsének. Sértett öntudatossággal vállalta kortársaitól eltérő mentalitását: „Midőn hazám javát s anyagi jólétét előmozdítani igyekeztem, a magamét is növeltem. Igenis ez teljesült rajtam s erre büszke vagyok. Midőn önök pihentek, visszahúzódtak, én munkás voltam ...”.²⁵

Önvallomásaiból jól kiolvasható, hogy miniszterelnöki sikertelenségének fő okát nem saját képességeinek a hiányosságaiban látta, magára mint a visszás belpolitikai helyzet áldozatára tekintett, az őt ért támadásokkal szemben pedig védtelennek érezte magát: „Öntudatlanul követhettem el hibákat, kinél nem fordulnak azok elő, de soha semmi körülmények közt nem rendeltem alá a közérdeket mások vagy magam érdekének. [...] Vannak nemtelen fegyverek melyek ellen nincs védelem, mert hasonlókhöz nem nyúlhatunk, ha csak önmagunkat azokkal, kik azokat használják egy sorba állítani s így lealázni nem akarunk. Hol tények s kézzel fogható s bebizonyítható tények nincsenek ott kezdődik az elenséges érzet által szított rágalom, alattomos célzások.”²⁶

A kormányfóként eltöltött alig 14 hónap negatív tapasztalatai, politikustársaiban való keserű csalódása mélyen bevésődtek Lónyay emlékezetébe és haláláig meghatározták magatartását.²⁷ Ezt követően legtöbb beszédét, írását az önigazolási kényszer jellemezte: újra és újra fontosnak tartotta, hogy korábbi intézkedéseit, politikai döntéseit és magánéleti tevékenységét védelmezze a nyilvánosság előtt. „Mentül mélyebben megyek a bankkérdésbe, annál inkább látom, hogy ezen munka éppen nem lesz jelentéktelen mű, noha a tárgy száraz, de az ország valódi érdekének védelmében a helyzet magaslatán áll és a történeti részben nem egyszer volt alkalmam múltamra visszatekinteni, s a történelmi tényekre melyekben kiváló szerepem jutott, az emberek emlékébe hozni. Azt hiszem, mindenki részrehajlatlanul olvasni fogja, érzendi azon méltánytalanságot, mely velem történt, s hogy ezen irányban továbbra is hasznos szolgálatokat tehettem volna hazámnak” – írta testvérének a készülő *Bankügy* című könyvéről.²⁸ Albertnek hosszú éveken keresztül küldött leveleiből jól kiolvasható továbbá, hogy néhány évig még bízott a politikai visszatérés lehetőségében, élete végéig pedig reménykedett erkölcsi rehabilitációjában.

Bukása után járása a politika porondján bizonytalanná vált, a rendszeresen érkező felkérések ellenére óvakodott a határozott lépésektől: 1874–75-ben végül nem vállalta a kormánypárton belül híveit tömörítő „vacsorapárt” nyílt irányítását, 1878-ban hosszabb mérlegelés után nem lépett be a Tisza-ellenes erők jelentős részét tömörítő Egyesült Ellenzék

²⁵ Lónyay Menyhért beszédvázlata, 1872. Ősz, MTA Kt. Ms 5307/49.

²⁶ Lónyay Menyhért beszédvázlata, 1872. Ősz, MTA Kt. Ms 5307/41.

²⁷ Édesanyja így látta fia lelkiállapotát: „Ismerem én Menyhértem nemes lelkületét, gyöngéd, mély érzelmeit! Sohasem fogja ő azon méltatlan támadásokat, azon aljas rágalmakat, melyekkel illették, elfeledni. Ez lesz életének örökös bánata, ez lesz szívének rejtett fekete pontja. Én a rágalmazót a kegyetlen gyilkosnál, az útonálló rablónál is nagyobb bűnösnek tartom. A rágalmazó bennünket legdrágább kincsünkől, a jó hírnévtől foszt meg, mely a férfiú és nő előtt egyaránt becses és a sima tükörhöz hasonló, melyet egy tisztátalan érintés, egy lehelet is beszennyez, elhomályosít. Míg azonban a gyilkos csak az életet olthatja ki, az útonálló rabló csak pénzünkől foszthat meg: a rágalmazók lelkünk, jellemünk legfényesebb részétől, a becsülettől fosztanak meg.” Lónyay Jánosné 163. (1872. dec. 5-i bejegyzés)

²⁸ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1875. júl. 30. MOL. P. 470. I. csomó

pártjába, nem mondta el több kritikus hangvételű beszédét sem.²⁹ Egyszerre vonzotta és taszította is a politika világa; vágyott is az elégtételre, azaz a dicső visszatérésre, de egyben félt is az újabb támadásoktól és a kudarctól. Meglehetősen körülményessé és habozóvá vált, ezt példázzák az 1878-as ellenzéki pártalakulás idején testvérével megosztott gondolatai is: „A választúton állok, nem marad más hátra, mint vagy megválni a politikai élettől, ez esetben a főrendiházba visszamenni, vagy belemenni az új pártba s az izgalmas időt elfoglaló, a szabad mozgást megbénító actióba lépni. Mit gondolsz? [...] Ha hazám érdekét tekintem, be kellene mennem, noha azt tőlem nem érdemli, ha magam nyugalma nézem, azt kellene szó szerint mondani: nem, nem”. „Jó orrom volt, hogy az oppositíóba nem mentem bé, nem populáris, nem homogén, nem erőteljes, nem tevékeny, sok a másodrendű vezér, sok benne a személyes ambíció, kevés az öntudatos cselekvés. Talán holnap elmegyek klubjukba.”³⁰

1874-ben Kákay nincs megelégedve Lónyay vérmérsékletével sem: véleménye szerint a politikus lobbanékony, idegesen kapkodó, meggondolatlanul cselekvő. Feltűnő, hogy néhány évvel korábban Lónyay kapcsán még éppen azt emelte ki, hogy az acélidegzetű politikusot mennyire hidegen hagyják környezete támadásai. A két eltérő vélekedés mögött – Kákay személyes szimpátiájának az eltűnésén túl – Lónyay lelkiállapotának a megváltozása is meghúzódhat. Minden bizonnyal miniszterelnökként az egyszerre rázúduló és egyenként is emberpróbáló feladatok, valamint a személyét is célzó politikai csatározások idege-sebbé, indulatosabbá tehették, bár erről Lónyaytól származó önvallomással nem rendelkezünk. Azt viszont tudjuk tőle, hogy már pénzügyminiszterként is (tehát amikor még Kákay méltatólag írt róla) kissé nyugtalannak és kapkodónak tartotta magát. Halálosan beteg államtitkáráról, Graenzenstein Gusztávról például így írt: „Már azért is igen jó volt nekem, mert jellemünk bizonyos ellentétben áll egymással, ő lassan beszél, mindent megfontoltan tesz s így szükség volt nekem ezen kerékkötőre.”³¹ Saját megítélése szerint türelmetlensége, keménysége döntően pénzügyéri állásából, valamint abból fakadt, hogy egyre kevésbé tudta elviselni a kormány tétlenségét. Pénzügyminiszterként állandó harcot folytatótt minisztertársaival az állami kiadások csökkentése érdekében, továbbá többször bírálta kormányát annak határozatlansága, tehetetlensége és zavaros működése miatt. „A collegák közül ki fog sajnálni? Mind élesnek tartottak és türelmetlennek, meg nyakasnak, pedig mind ez csakis a haza, a párt és a kormány érdekei miatt voltam” – összegezte a róla kialakult képet távozásakor.³²

A fennmaradt források azonban elárulják számunkra, hogy Lónyay már gyerekként is hevesebb természetű volt. A nagy barát, Madách is így jellemezte egyszer, de visszaemlékezésének egy félmondatában Lónyay is „kissé mérgesebb természetűnek” mondta magát.³³ Nyilván nem maradt rá hatás nélkül az sem, hogy apját is sokszor láthatta indulatosnak és makacsnak.

Kákay utolsó megjegyzése Lónyay erős családi érzéseire vonatkozik. Eszerint, ha másokkal nem is, de rokonaival nagylelkű és önzetlen volt. Kákay ezt elismerőleg említi, más kortársak azonban e tulajdonságból is kíméletlen vagyonszerzési vágyat és a gazdasági visszaélések iránti fogékonyságot (például családi vasútépítés) olvastak ki.

²⁹ Lónyay és általában a bukott politikusok lelki állapotáról lásd: Cieger András: A bukott politikus. Lónyay Menyhért naplója és levelezése. In: Régi témák, mai kérdések a mentalitástörténetben (Rendi társadalom – Polgári társadalom 11.). Esztergom, 2000. 68–80.

³⁰ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1878. ápr. 9. és máj. 26. MOL. P. 470. 2. csomó

³¹ Lónyay Menyhért politikai naplója, 1870. febr. 23. MOL. Filmtár, 37155.

³² Lónyay Menyhért politikai naplója, 1870. febr. 2. MOL. Filmtár, 37155.

³³ Gróf Lónyay Menyhért önéletrajzi töredéke 344. Madách pedig egy összeveszésük után így fogalmazott: „ösmerem természetedet, te heves vagy, s azt nem szenvedheted el, ha állásaidnak ellent mond az ember, sőt néha nem a legjobb utakon is bosszulod meg.” Györfly 83. (18. sz. levél)

Többévi biográfiai kutatómunka után elmondható, hogy Lónyay szemében és szívében a család boldogulása és vagyoni biztonsága valóban az első rendű tényezők között szerepelt. A család fejeként egyszerre egyengette négy fia (Béla, Menyhért, János és Gábor) és négy testvére (Albert, János, József és Etelka) sorsát, valamint odaadón gondoskodott idős édesanyja nyugalmáról. Feleségével, Kappel Emiliával majdnem negyven évig éltek boldog, kiegyensúlyozott házasságban, társáról mindig a legmelegebb elismerés hangján szólt. A csak 1871-ben grófi címet elnyerő újarisztokrata férj és a tehetős polgárcsaládból származó, ugyancsak protestáns feleség életmódja nem igazán igazodott a főúri körök szokásaihoz. Egy kortárs megfigyelése szerint a hagyományos arisztokrácia valójában nem fogadta be a családot.³⁴ Lónyay leveleit olvasva ezt némileg igazolva látjuk: „Emmi itt lassan-lassan valódi ... gazdaasszony lett. Reggel mi ketten együtt reggelizünk, aztán ő konyhát, spejzt járja be. Aztán elmegy egy kis kapával és késsel a kertbe. Dudvát irt, száraz gallyakat vág le. Aztán különös szorgalommal ablakot és kályhát mos. Aztán elmegy fürödni, felöltözik, még délelőtt zongorázik. Délután a fekete-kávé után ismét zongorázik, este séta vagy kikocsizás, aztán ha szép az idő, kinn ülünk a teraszon. Ha nem, mi Gáborral tarokkozunk, Emi pasziánszokat rak, mellette Jancsi olvasgat. Ez a mi életünk itt kedves Ber-cim, én rendszeren az egész délelőttöt 9től – 2 ½ délutánig az íróasztalomnál töltöm, aztán a vacsora után éjfélig még dolgozok.” – számolt be testvérenek erdélyi birtokán töltött napjaikról.³⁵ A családi élet nyugalma azonban az 1870-es évek eleje óta egyre kevésbé adott meg számára. Egyrészt politikai működése és az azt kísérő rágalomok, másrészt a családtagok 1873-ban megrendült anyagi helyzete, harmadrészt pedig a családon belül felerősödő ellentétek miatt.

Legtöbb gondja legidősebb fiával, Bélával volt, aki voltaképp huszonéves korától kezdve, 1890-ben bekövetkezett haláláig állandó pénzzavarral küszködött. Emellett azonban költséges életmódjával és henyéségével feleségét és gyermekeit is nehéz helyzetbe hozta. Apja valójában nem volt képes eldönteni, hogy mi tévő legyen tékozló fiával. Lónyay két évtizeden keresztül emésztette magát, hasztalanul váltogatva az apai szigort, valamint a nagylelkű és bőkezű megbocsátást: „A második, mit tettem a mostani állapotával és eddigi eljárásával alig egyeztethető meg. Ellentmondás látszik benne, de mégis meg tettem, azt remélve, hogy megtartja szavát s talán épp az, hogy bizalomra méltatom fogja ezután óvatosabbá tenni.” „Sokszor jutott eszembe ismerve őt – kivált a tett tapasztalatok után – hogy kevesebbet kellett volna neki engedni s szorosabban tartani. Most lesz 30 éves, reméljük hogy komolyabb lesz ezen kedves, jószívű, derék, de ingatag, egészen a környezet által befolyásolt fiunk.”³⁶ Apja úgy döntött, hogy ismét kezességet vállal fiáért, hogy az újabb kölcsönt vehessen fel, sőt egyes családi birtokokat a nevére íratott, bízva abban, hogy a gazdálkodás, majd komolyságra neveli Bélát. Néhány hónappal később azonban Lónyay keserűen ismerte be, hogy fia nem váltotta be reményeit. Nevelési elveit – takarékos-ság, szorgalom, a családi élet szentsége – fia folyamatosan semmibe vette: „egyenesen megmondom, gyenge, nagyon gyenge valék irányában, mert a szülő azon gyermek irányában gyenge, akit szenvedni lát. Gyenge valék midőn szorosabban [nem] vettem, midőn tanulni nem akart, bízta abban, hogy külföldön fog benne ébredni a tanulási vágy. Gyenge voltam midőn a Heidelbergben csinált pár ezer forintnyi adósságát oly könnyedén kifizettem, anélkül, hogy irányában a jövőben vigyázóbb lettem volna. Elnéző voltam midőn bátyúi adósságának kifizetése után visszavéve a birtokokat, azt kezébe adtam ismét. Előre nem látó, vak, benne és szavában teljesen megbízó, midőn az idén tavasszal a birtokot nevére íratam, megterhelni engedtem, 28000 forintig jól álltam [...] Nem lenne egyhamar

³⁴ Halász Imre: Egy letűnt nemzedék. Emlékezések a magyar állam kialakulásának újabb korszakából. Budapest, 1911. 421.

³⁵ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1875. aug. 14. MOL. P. 470. 1. csomó

³⁶ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1876. márc. 24. és júl. 4. MOL. P. 470. 1. csomó

vége elősorolásának mindazon apai gyengeségeknek, melyek inkább szeretetet és a többiek feletti megkülönböztetést mutatnak.³⁷

Fia iránti elnéző magatartása miatt saját feleségével és legszeretettebb testvérével, Alberttel is szembekerült. Béla ugyanis a szűk családon belül választott magának feleséget: Albert lányával, azaz első unokatestvérével kötött házasságot. A házastársak között azonban az 1870-es évek végére megromlott a viszony, ami végül 1888-ban válással végződött. Lónyay természetesen igyekezett fia védelmére kelni, bár egyre kevesebb meggyőződéssel.

A családi élet területén úgy tűnik, hogy Lónyayné volt a keményebb. Többi gyermeke vagyonának megőrzése érdekében határozottabban szállt szembe fiával, egy ideig Lónyay kénytelen volt közvetíteni felesége és legidősebb fia között. Emília egyébként 1869-ben ellenezte magát a házasságot is, ezért Béla boldogsága érdekében Lónyay még arra is hajlandó volt, hogy tanácsokat adjon leendő menyének felesége megpuhításához: „Marid írjon Emminek – maga írja, ne diktálja, úgy hiszem el fogja találni a modort. Pár szóval elég ha mondja, szereti a fiút, jó neje lesz s Emmi mint illik tisztelni fogja s nem mond le arról a reményről, hogy még talán szeretetét is meg fogja idővel nyerni, ha fogja látni, hogy fiát boldoggá tenni élete fő feladata. Ennyit írnék körülbelül” – írta Albertnek.³⁸

Fia azonban sem a családi-, sem a gazdasági-, sem a közélet területén nem állta meg a helyét. Családját, vagyonát és erkölcsi tekintélyét is elvesztette. Lónyay élete végén teljesen tanácstalanul állt gyermeke élete fölött: „Leginkább megbotránkoztatott nála a teljes hiányzó érzés a becsületesség alapfogalmáról, s azon szemtelenség, mellyel a nem igazat mondja, írja és állítja, süllyed ő folyvást attól tartok, pedig gyermekkorában mily kedves és jószívű fiú volt, hová változott, mi lesz jellemtelensége folytán még belőle. De nem folytatom többé, oly nehéz szívem, ha reá gondolok. Szerettem őt nagyon s gyenge voltam mindig irányában, ezt bánom nagyon, fog e valamit használni, ha ezután mint megérdemli keményen bánok vele”.³⁹ Magánéletének minden bizonnyal legnagyobb csalódása volt fia magatartása, sorsának alakulását személyes kudarcként élte meg. Ennek ellenére élete utolsó hónapjaiban sem tagadta meg őt, nem volt ereje végleg elengednie fia kezét: „igaz, hogy ő rossz fiú, haszontalan ember, rossz férj, de mégis az én fiam s a szerencsétlenség, hogy e hóban lesz 40 éves ember, vénebb, mint hogy remélni lehetne javulását.”⁴⁰

Valójában nem elképzelései szerint alakult másodszülött fiának élete sem. Bélához hasonlóan Menyhértet sem hajtotta túlzottan a tudásvágy. „Jó, becsületes fiú, de megfoghatatlan mily életunt, szótlan, kedvetlen. Bizony ő benne is csalódtam. Nem igen lesz belőle valami nevezetes ember, pedig talentuma van. Nagy baj a két idősebb fiamra nézve, hogy van valamiük. Ha szegény lennék, többre mentek volna, de így a vagyonban bizakodnak ... Menyusnak van legalább egy következetes szenvedélye, az a hypológia [lóismeret]. Rendes ember, nem költ, pénze mindig lesz, ha csak a lószenvédelyre nem fog rendén kívüli költeni.”⁴¹ Csalódását enyhítette, hogy Menyhért Bélánál nyugodtabb, kiegyensúlyozottabb emberré vált. Vidéken mértéktartó életmódot folytatott és családot alapított. Az apa fia érdekében még kisebb törvénytelenségre is hajlandó volt. Menyhért ugyanis nem teljesítette egyéves önkéntesi szolgálatát a katonaságnál. Egészségügyi indokokra hivatkozva rendre távol maradt a sorozástól, ezért vizsgálat indult ellene szökés gyanújával. Ügyét

³⁷ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1876. nov. 3. MOL. P. 470. 1. csomó

³⁸ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1869. nov. 1. MOL. Filmtár, 34861.

³⁹ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1884. aug. 5. MOL. P. 470. 2. csomó

⁴⁰ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1884. szept. 5. MOL. P. 470. 2. csomó. Etelka testvére tanácstalanságát így látta: „Menyhértnak gyengeségét Béla irányában valóban érteni nem lehet, ő vak és látni sem akar, elhisz minden rágalmat és bolond ellentmondó beszédet, csak az igazságot és valót nem hiszi és nem is akarja hinni.” Lónyay Etelka Lónyay Alberthez, 1884. okt. 29. MOL. P. 470. 2. tétel. 3. csomó

⁴¹ Lónyay Menyhért politikai naplója, 1870. márc. 2. MOL. Filmtár, 37155.

még a főrendi ház is tárgyalta, mert a bíróság kérte a fiú kiadatását. A főrendek végül különböző formai indokokra hivatkozva megtagadták ezt, Lónyay viszont feltehetően ajánlékokkal lefizette a család ismerősét, egy Bereg megyei szolgabíró, aki igazolta, hogy Menyhért időről időre jelentkezett a bevonultatásokat helyi szinten intéző hatóságnál.⁴² Fia egészsége egyébként valóban nem volt a legjobb, több alkalommal hosszú orvosi kezelésre szorult. A legnagyobb fájdalmat azonban az jelentette Lónyay számára, hogy bő fél évvel saját halála előtt az akkor még csak 35 éves fiát el kellett veszítenie, aki agyvérzésben halt meg 1884-ben.

Fiai közül csak a legkisebbre, Jánosra lehetett igazán büszke: a fiú genfi felsőfokú tanulmányok után diplomáciai pályára adta a fejét és a berlini nagykövetségen szolgált. Gábor nevű gyermekéről kamaszkorában hallhatunk többet Lónyaytól. A születése óta sokat betegeskedő fiú állapota 1866-ra súlyosabbra fordult, ezért apja osztrák orvosokhoz és itáliai pihenésre vitte fiát. A lábra állni sem tudó gyermeknek egy speciálisan kialakított fogatot bérelt és az egész utazás alatt a bakon ült, hogy fia kényelmesen feküdhessen. Leveleiből megtudhatjuk, hogy egy éjszaka még a lovas kocsit körbeálló és azt levizelő részeg katonákat is sikerült lecsillapítania.⁴³ A végül 1927-ig élő fiú jobbára birtokai igazgatásával töltötte életét.

Testvérei közül különösen János és Albert állhatott közel a szívéhez, legalábbis Lónyay róluk írt a leggyakrabban. Befolyását valóban igyekezett családtagjai számára is kamatoztatni. Erre kiváló alkalmat jelenthetett a stratégiai fontossággal bíró Északkeleti Vasút kiépítése, amely a család birtokait is érintette. Természetesen János és Albert is azt szeretne volna elérni pénzügyminiszter testvérénél, hogy saját birtokai közelében épüljön a vonalon vasútállomás. Lónyay két civakodó öccsét egyaránt nyugalomra intette és a testvéri szeretetre emlékeztette. Noha Lónyay továbbra is megígérte segítségét, az ország érdekeinek előbbségét hangsúlyozta testvérei előtt: „...de az ország érdeke, melynél fő tényező én leszek s ott hol az ország érdeke szól, a két testvér érdekét mellőzni fogom, mint ez kötelességem. [...] Jancsi számára igyekeztem ezen vasút vállalatnál és által bizonyos előnyt biztosítani, most azon fogok igyekezni, hogy te jó és biztos vállalatoknál folyó tőkéd után nyeresényt tethess. [...] Magam semmi esetre semmi vállalkozásban, míg miniszter leszek, részt nem veszek, de miért ne adhassak nektek jó tanácsokat” – írta Albertnek.⁴⁴ Lónyay a kortársak és az utókor által annyira bíralt befolyását azonban éppen akkor nem tudta érvényesíteni, amikor a családnak a legnagyobb szüksége lett volna rá. A család anyagi helyzetét is komolyan megrendítő 1873-as pénzügyi válság idején ugyanis Lónyay már kikerült a kormányból. Testvérének küldött leveleiben emiatt többször sajnálatát fejezte ki és 1875 után megfordult a fejében, hogy a család érdekében politikai elvein lazítva belép a Szabadelvű Pártba, majd pedig a kormányba.⁴⁵ Erre végül is nem került sor. Ehelyett egyrészt a Magyar Földhitelintézet elnökeként igyekezett testvéreinek segíteni, másrészt saját és felesége vagyonát használta fel fiai és testvérei támogatására. „Szegény fizetésem, melyből Jancsit Berlinben tartom, melyből Marinak, Bélának adom azon összegeket, mire képes vagyok, miből édesanyámnak küldöm részletét és szállásbérét; pedig meg volt általa ígérve, hogy Perényi lőcsei és bihari pénze legelőbb azon obligók törlesztésére szolgál, melyeket én vállaltam a te kedvedért s számodra” – készített leltárt Albertnek írott levelében a rokoni kötelezettségekről.⁴⁶

⁴² Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1876. jún. 30. MOL. P. 470. 1. csomó

⁴³ Például Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1866. szept. 28. MOL. Filmtár, 34861.

⁴⁴ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1868. jún. 10. MOL. Filmtár, 34861.

⁴⁵ Például Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1878. dec. 27. és 1879. júl. 10. MOL. P. 470. 2. csomó

⁴⁶ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1884. okt. 28. MOL. P. 470. 2. csomó

A család rosszra forduló vagyoni helyzete és megállíthatatlan pénzügyi gyengülése keserűséggel töltötte el: körültekintő előrelátást, kitartó szorgalmat és takarékoskodást hirdető életvezetési elveit rokonai legtöbbször nem tartotta megfelelően szem előtt, ő pedig a család fejeként képtelen volt az anyagi süllyedés visszafordítására. A néhány évtized alatt tekintélyessé növelt családi vagyon lényegében még Lónyay életében szertefoszlott. Az 1881-es esztendő első napjaiban egy álmatlan éjszakán összeszámolta vagyonát, a kapott eredmény lehangoló volt: „Azon szomorú eredményre juték, hogy nem csak nincsen semmi, miről rendelkezhetem, de még az Emmi vagyona se marad a gyerekek számára intacta.”⁴⁷ Egy évvel később pedig még súlyosabb lett a helyzet: „Ma kénytelen valék Emmi gyöngyét és gyémántjait elzálogosítani.”⁴⁸

A test bajai

Saját testi és lelki állapota nem igen foglalkoztatta Lónyayt, kézírataiban csak elvétve találhatunk például az öregedésre utaló megjegyzéseket. Rokonai testi és lelki bajainak az ápolása mellett saját hangulatáról szintén ritkán tett említést. Úgy véljük, hogy a család fejeként érezte felelősségét és magatartásával a lelki élet terén is mintával kívánt szolgálni. Az 1860-as évek közepén felesége elvesztése után tartós melankóliába zuhanó öccsének például az élet szeretetéről, a küzdeni akarásról és a rendíthetetlen munkálkodásról írt.⁴⁹ Az elmúlás kapcsán is csak az nyugtalanította, hogy vajon fiai (különösen Béla) képesek lesznek-e saját lábukra állni és rendezett életet folytatni. Életéről hosszabb számvetést egyre gyakoribbá váló betegségei és Menyhért fia elvesztésének hatására sem készített (pedig erre ösztönözte édesanyja is), csak azt tervezte, hogy vagyonának gyarapodásáról készít összegzést.

Talán csak hajának őszülése zavarta igazán, mint láthattuk ezt már kortársai 37 éves korában észrevették. Feltéhetően némi irigységgel szemlélte a nála mindössze egy évvel fiatalabb politikustársát, Andrássy Gyulát, akinek göndör fekete hajáról mindenki elismerőleg szólt. Az ötvenes éveiben járó két férfi erről egyszer bizalmasan szót is váltott: „történetesen megemlítém, mily jól conserválja magát [Andrássy], ha őszül is, de kis távolságra s nagy világosságban látszik csak. Megkérdezém minő pomádét használ.” Andrássy ezt követően megküldte Lónyaynak a hajfesték összetételét (azt nem tudjuk, vajon használta-e).⁵⁰

Testének első bajai az 1860-as években jelentkeztek: lábájását a póstyéni fürdőben kezeltette. Testvérének írva a politikai élet legújabb fejleményei mellett itt szerzett élményeiről is érzékletesen tudósít: „Még mindig fekszek, naponta fürdök, iszapban van 3 óra hosszát a lábom, javulás még nem nagy, de mégis annyi, hogy már legalább ki tudom fújni az orrom, köhinteni és prüszszenteni is tudok nagy fájdalom nélkül.” „Reggel veszem a fürdőt, mely abból áll, hogy derékig beledugnak egy kádba, melyben 33–34 foknyi meleg iszap van, a kádat befedik, reám lepedőt adnak és ott kell izzadni 20 percig. Aztán 10 percig még egy 30 foknyi meleg vízzel telt másik kádba kell átmenni, megint 15–20 percig pok-

⁴⁷ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1881. jan. 18. MOL. P. 470. 2. csomó

⁴⁸ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1882. ápr. 12. MOL. P. 470. 2. csomó. A család anyagi helyzetéről bővebben: Cieger András: A Lónyay-Kappel vagyon nyomában. Egy „újarisztokrata” család vagyoni helyzete és életkörülményei a 19. század második felében. Történelmi Szemle, 1998. 1–2. sz. 87–112.

⁴⁹ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1866. márc. 10. MOL. Filmtár, 34861. Gyerekkorában egyébként maga is került érzelmi válságba. Elmondása szerint anyja súlyos betegségén elkeseredve megpróbált öngyilkos lenni. Lásd: Gróf Lónyay Menyhért önéletrajzi töredéke 347.

⁵⁰ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1875. okt. 7. MOL. P. 470. 1. csomó

rócba betakarva izzadni kell, aztán még egy-két óráig ágyban heverek. Ezen izzasztó kúra egy kissé mégis nervózussá tesz, úgyhogy már vagy egy hete nehezen tudok elaludni.”⁵¹

Lábfájása azonban élete végéig megmarad, sőt 1876-ban a bécsi orvosok vesebajt is megállapítanak nála. Úgy tűnik azonban, hogy testének újabb jelzésére évekig nem fordít kellő gondot, bár ha tehetné, igyekezett hosszabb időt pihenéssel tölteni erdélyi birtokán vagy a család kedvelt üdülőhelyén, az itáliai Meránban. Ismereteink szerint vesebajának alaposabb kezelésére csak élete utolsó két-három évében került sor. Ennek egyik oka – mint arra Lónyay is utal – az lehetett, hogy tisztában volt azzal, a kezelések jelentős összegeket fognak felemésztetni, ezért maga helyett sokáig inkább családjára költötte pénzét.

Végül azonban engedelmesskedett orvosai utasításának és felesége társaságában gyógyulni indult. A Bécsből és a svájci Radegundból hazaküldött leveleiből testvére egyrészt kendőzetlenül értesülhetett Lónyay állapotáról, másrészt képet kaphatott a külföldi orvostudomány eljárásairól (például ivókúra, kímélő étrend). A levelek mai olvasójának viszont az a benyomása, hogy Lónyay inkább egyfajta kalandnak tekintette kezelését: összehasonlításokat tesz a különböző gyógy módok között, valamint látható kedvvel ír étkezéseiről, pihenéséről. Beszámolója inkább egy külső orvosi leírás szófordulatait idézi, mintsem saját fájdalommal teli betegségének a megélését. „Reggel 7-kor bejönnek befűteni, jó belülről fűtő kályhám van. ½ 8-kor jó egy tenyeres-talpas ifjú hercules alak, erősen megdörgöli szárazon a hátgerincem, azután vizes lepedőbe burkol s erősen megdörgöl, úgyhogy ő is, én is neki melegsünk, azután az ágyban reggelizek, újságokat olvasok, szivarozok kedvem szerint, kávé, meg cugedtet [aprósüteményt?], a szivart és dohányt is, de a pesti doktorok annyira leszoktattak, hogy 3 szivarnál többet nem engedek meg magamnak, a kávé is eltiltották, itt nem. ½ 10-kor jó Ultzman tanár két asszisztenssel s minden módon electrizálják hólyagom, ezután úgynevezett hólyaggimnasztikát csinálnak nekem, mi este ismétlődik. Azután felöltözködöm s ki kell mennem a levegőre s járni bármilyen az idő, ha reáérek délután is. Egy órákor a szobámba ebédelek igen jól. Levest, két tál húsételt kapok, igen jót, gyakran halat, azután tiszta kompót és feketekávé, gyenge, de jó. Estére két híg tojás és egy pecsenye. Lefekvés előtt gyakran ülőfürdő, az elalvás ritkán sikerül, éjfél után két órákor vizeletet kell bocsátani, azután jól alszom 7 óráig, reggeli után ismét alszom egyet, a séta után s néha ebéd után is rövid sziesztát tartok. Ultzman professzor első tekintély, nagyon gondosan gyógyít, magyar ember, Kassáról való, igen nyílt ember, midőn kezelés alá vett, nem biztatott semmivel, sőt azt a prognózist állította fel, hogy enyhíti bajomat, de hogy egészen helyre álljon egészségem, azaz hogy katéter nélkül tudjak vizelni, nem ígérte, de 14 napig kívánta tanulmányozni a legalkalmasabb gyógy módot, s aztán erőm helyreállítása végett menjek a rivierába.”⁵²

„A cura [Radegundban] jókor reggel kezdődik, az ágyból egyenesen vizes lepedőbe burkolnak, 14 fok vízbe, azután megdörzsölnek, leöntenek 12 fokú vízzel, s még jobban megdörzsölnek, aztán gyorsan öltözök, 1½–2 órát sétálok, egy rakás pohár vizet megiszok, minden forrásnál kell innom, 6–8 pohárral s csak azután következik a reggeli. Kivételesen nekem a gyenge kávé megengedett, délelőtt még egyszer kell sétálni s ismét séta közben a forrásoknál inni. 12 órákor ebéd, 3 tál étel, leves nincs megengedve ... egy húsétel és tiszta fűszer nélkül, semmi szeszes ital, se feketekávé, se tea. 7 órákor egy pár aludttej graham kenyérrel, vacsora előtt ismét séta és forró víz, 9 kor aludni kell mennem. A foglalkozás komoly dologgal, sőt a levélírás is el van tiltva.”⁵³

⁵¹ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1865. jún. 17. és júl. 6. MOL. P. 470. 1. csomó. A dualizmus kori fürdőkultúráról és az ehhez kapcsolódó gyógy módokról általánosan lásd: Kósa László: Fürdőélet a Monarchiában. Budapest, 1999.

⁵² Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1883. dec. 22. MOL. P. 470. 2. csomó

⁵³ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1884. jún. 30. MOL. P. 470. 2. csomó

Lónyay életének utolsó tíz évében rendszeresen jelezte testvérének, hogy alvási zavarok gyötrik. Valójában ezen semmilyen gyógymód nem segített, hisz az álmatlanság kiváltó okát, a családtagok vagyoni helyzete fölött érzett folytonos aggodalmat nem sikerült megszüntetni. „Ne gondold, hogy én nyugodt vagyok, nappal csak eldolgozgatok, de éjjel elég nyugtalan vagyok. Olvasok lefekvéskor, hogy elvágjam a gondolatok fonalát, de éjjel után ha elalszom egy félóra alatt felébredek s órákat tart még ismét álom jó a szemeimre, akkor is gyakran újabb olvasmány segít...” – vallja meg testvérének, majd belekezd az éjszakák alatt kigondolt pénzügyi intézkedések ismertetésébe.⁵⁴ Idegi kimerültsége odáig fokozódik, hogy utolsó levelei egyikében – halála előtt öt nappal – kénytelen elnézést kérni testvérétől, mert az öt nyomasztó gondok miatt írása csak nehezen olvasható.⁵⁵

Az 1884. november 3-án bekövetkező halálát a tudósítások szerint szívroham okozta. A 63. évében járó Lónyay aznap a Dunamelléki Református Egyházmegye egy szaktanácskozásán elnökölt a Kálvin téren. Az ülés vége felé azonban rosszul lett, és délután két kisebb roham lebénította testének teljes baloldálát, a harmadik pedig – már Szász Károly püspök szobájában – életének is véget vetett.

Lónyay Menyhért emlékezete

1867-ben a Magyar Tudományos Akadémián gyászünnepélyt tartottak a nem sokkal korábban elhunyt elnök, gr. Dessewffy Emil emlékének a tiszteletére. Az ülésen jelen lévő és a megemlékezés előkészítésében is részt vállaló Lónyay elérzékenyülve ezt írta naplójába: „Mégis derék nemzet vagyunk, megadva az érdemnek azt, mi az övé. Ezen ünnepély lezárta a politikai animozitások [ellenséges indulatok] utolsó fennmaradt csíráját Dessewffy emléke iránt. Egy buzdító példa ismét a jövő nemzedékeknek, hogy a haza nem szokott a sír után háládatlan lenni.”⁵⁶ Nos, ha 17 évvel később saját temetését láthatta és a róla szóló megemlékezések olvashatta volna, minden bizonnyal nem ezeket a sorokat jegyezte volna fel. A jövő nemzedékek Lónyayval szemben igencsak háládatlanoknak bizonyultak.

A halála körüli napokban megjelent nekrológok többsége – a kötelező tiszteleten túl – a méltató szavakkal meglehetősen fukaron bánt. Közös volt bennük az is, hogy hosszan foglalkoztak a személyét érintő korábbi támadásokkal, politikai szerepének megítélését pedig a történelemre bízták. Ezzel azonban nem értek el mást, minthogy a politika belső köreiből jó egy évtizede távozott politikussal kapcsolatban az olvasó emlékezetébe idézték a rágalmakat, Lónyay méltatására azonban nem vállalkoztak, azt a jövőbe tolták.⁵⁷ Tulajdonképpen hasonló eredményt ért el a hivatalos megemlékező, Trefort Ágoston akadémiai

⁵⁴ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1877. szept. 11. MOL. P. 470. 2. csomó

⁵⁵ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1884. okt. 28. MOL. P. 470. 2. csomó

⁵⁶ Dénes Iván Zoltán: Egy mítosz születése: Lónyay Menyhért visszaemlékezése Dessewffy Emilre. In: Dénes Iván Zoltán: Az önrendelkezés érvényessége. Budapest, 1988. 193–194.

⁵⁷ Például: „Összes működését a történelem fogja megítélni s méltányolni. Ítélete kétségtől kedvezőbb lesz, mint kortársaié volt.” (Vasárnapi Újság, 1884. nov. 9. 45. sz.); „Egy ilyen munkásságban eltelt egész, hosszú élet megérdemli, hogy egykor a valódi világításban álljon jelleme a történelem előtt.” (Budapesti Hírlap, 1884. nov. 4. 304. sz.). Voltaképpen hasonló módszert követett a pénzügyi szaklap is. Leírja, hogy Lónyay hazardjátékokat űzött a költségvetéssel, a keletkező hiányt pedig elleplezte, majd a lap így folytatja: „Talán az országra is, de mindenesetre szerencse volt Lónyayra, hogy Budapestről Bécsbe hivatott a közös pénzügyek vezetésére. Mint közös pénzügyminiszter is kitűnt az ügyes számcsoportosítás által, melyben oly virtuózításra emelkedett, hogy egy ízben teljesen eltüntette a deficitet – a papíroson. [...] Lónyay sokszor tévedett, de tévedései dacára a legjelesebb államférfiak egyike és kétség kívül a legszakavatottabb pénzügyi kapacitás volt. A nemzet sokkal maradt adósa, de a történet megadja neki, mit kortársai megtagadtak...” (Magyar Pénzügy, 1884. nov. 6. 45. sz.)

elnök is elődjéről szólva. 1885-ben elmondott emlékbeszédét nem tartotta alkalmasnak arra, hogy Lónyay tevékenységét „minden oldalról” méltassa. Arra azonban volt tere – a kétségtelenül elismerő szavak mellett –, hogy kitérjen a reformkori közoktatás elmaradottságára vagy Lónyay bankkérdésben vallott nézeteinek a bírálataira.⁵⁸

Részben ebből fakadóan is az újságok hasábjain az emlékezés kurta mondatait elnyomták azok a beszámolók, amelyek Lónyay temetéséről mint különleges látványosságról készültek. A korabeli temetésekről szóló tudósítások egyébként is hajlottak arra, hogy mind a halottat, mind az emelkedett emlékezést profanizált, igen tárgyiasult módon ábrázolják. A Pesti Naplóban például részletes leírást találunk Lónyay ravataláról: „A díszes magas ravatal teljesen légmentesen zárja a holttestet, oldalfalai üvegből vannak s tetejét is metszett üveglap fedi. A ravatal alsó részében jégkádak vannak elhelyezve, melyek a holttestet 6–8 napig megóvják, az erjedésnek indulástól, a ravatal négy sarkán pedig négy e célra készült lámpa áll, melyekben a légmentesen zárt ravatal belsejében képződött gázok, a négy sarok kapcsolatos nyílásain feltódulva, elégnek s ez által az annyira kellemetlen hullaszag a teremben legkevesbé sem érezhető.”⁵⁹ A naturalisztikus beszámolóból kiderül az is, hogy a berlini egészségügyi kiállításon első díjat nyert ravatalt most alkalmazzák először Magyarországon.

Lónyay temetését is a „kedvelt” *Enterprise des Pompes Funebres* nevű temetkezési vállalat bonyolította, a költségeket pedig az Akadémia állta, hasonlóan az 1876-ban elhunyt Deák Ferenc szertartásához. Deák temetése egyébként is hosszú ideig – Kossuth búcsúztatásáig – mintaként szolgált a lakosság szemében.⁶⁰ Természetesen Lónyay temetése sem jelentőségét, sem a gyász mértékét tekintve nem versenyezhetett Deákéval, de az újságok nem mulasztották el kiemelni a hasonlóságokat (például az Akadémia oszlopcsarnoka ugyanúgy volt feldíszítve).

November 6-án délután látcsövekkel felszerelkezett díszes hölgyközönség foglalta el az Akadémia épületére néző erkélyeket, a rendőrség elterelte a forgalmat, az egyetemi ifjúság pedig sorfalat alkotott. Az Akadémia csarnokába már csak a belépővel rendelkezők juthattak be. A búcsúztatáson megjelent a családon kívül például József főherceg az udvar képviselőjében, Tisza Kálmán vezetésével a kormány számos tagja, az Akadémia elnöksége és Mikszáth Kálmán kíséretében a volt miniszter, Horvát Boldizsár is. A lapok azonban nem hallgatták el a bámészkodó tömeg csalódottságát sem, amelyet az váltott ki, hogy a szertartás fő látványossága elmaradt: a halottat ugyanis nem a Kerepesi-temetőben, hanem a család tuzséri birtokán (Szabolcs megye) hantolták el, ezért a hírességek megszokott temetési menetére sem került sor.⁶¹

Az újságok ugyan igyekeztek a legapróbb részletekről is beszámolni, ám voltak dolgok, amelyek az akkori olvasók előtt rejtve maradtak. Az események ismeretében elmondható: ez nem is nagy baj. Mikszáth Kálmán csak 1898-ban tette közzé élményeit e novemberi nappal kapcsolatban. Horvát Boldizsárra emlékező írásában egy sajátos nézőpontból mutatja be a délután néhány történéseit. Ha hinni lehet a szerzőnek, akkor számára korántsem Lónyay temetése miatt maradt emlékezetes ez a nap, hanem azért, mert az ínyenc hírében álló Horvát először hívta meg őt lakására, ahol összeszokott baráti társasága számára rendszeresen nagy ebédeket rendezett. Mikszáth ételkülönlegességekre, finom szivarokra és pikáns történetekre emlékszik vissza. Majd pedig arról számol be, hogy Lónyay búcsúztatása miatt Horvát kénytelen volt átmenetileg lemondani a további kulináris élvezetekről és félbeszakítani az összejevetelt, bár egy utolsó anekdotát azért még elmondott saját maga

⁵⁸ Trefort 19., 26.

⁵⁹ Pesti Napló, 1884. nov. 4. 304. sz. Esti kiadás

⁶⁰ Lakner Judit: Halál a századfordulón. Budapest, História Könyvtár, 1993. (a továbbiakban: Lakner) 27–28.

⁶¹ Lakner 69–70.

és vendégei szórakoztatására. Mikszáth a temetésre induló Horvátot így láttatja: „Mindnyáján felálltunk. Ő indult elől és amint tekintete egy, a falnál álló hűtőre esett, melyben néhány pezsgőspalack állt villogó arany sipkával, keserű, szinte fuldoklásba átszapó hangon felkiáltott: – Szegény Menyus, de rosszkor haltál meg!”⁶²

Ugyancsak nem a hálás utókor megnyilvánulására bukkanunk a temetés költségei körül kialakult vita dokumentumait olvasva. Igaz, ezek legalább nem kerültek a nyilvánosság elé, azokat az Akadémia Kézirattára őrizte meg a későbbi kutatók számára. A kormány vállalta, hogy a temetés helyszínére, Szabolcs megyébe induló és a számos küldöttséget szállító különvonat költségeit kifizeti. A MÁV ennek ellenére meglehetősen tapintatlan módon a tekintélyes 2115 forintról szóló számlát a családnak küldte ki, majd pedig az Akadémiától kívánta behajtani. A számlát végül gr. Kemény Gábor közlekedési miniszter (Lónyay régi híve) egyenlítette ki tárcája terhére. A MÁV azonban, úgy tűnik, nem elégedett meg ennyivel, mert az Akadémiához intézett következő levelében már arra várt sürgős választ, hogy miért utazott visszafelé húsz gyászolóval több, mint Szabolcsba.⁶³

Az újságírókhoz, a volt politikustárshoz és az állami vasúttársasághoz hasonlóan az Akadémia különböző testületei sem bántak a legméltóbban az elhunyt emlékével. Lónyay temetése után az Igazgatóság – a szokásos működési rend szerint – elrendelte, hogy készíttessék el az Akadémia volt elnökének mellszobrát és arcképét, tartsanak gyászközgyűlést, a Nemzetgazdasági Bizottság pedig úgy határozott, hogy „gondoskodjanak a boldogultnak összes tevékenységét alaposan méltató életrajz megírásáról”. Az intézkedések azonban igencsak lehangoló eredményre vezettek. A volt kolléga, Andrassy Gyula igazgatósági tag 1886 elején kénytelen szóvá tenni, hogy Lónyay Menyhért elkészült arcképe „a művészeti igényeknek nem felel meg”, ezért az igazgatóság úgy döntött, hogy Benczúr Gyula portréjának másolatát rendeli meg magától a festőtől.⁶⁴

A Nemzetgazdasági Bizottság által tervezett alapos életrajz sosem készült el. A bizottság elnöke (Kautz Gyula) és tagjai Lónyay nemzetgazdaság terén kifejtett elméleti és gyakorlati munkásságának egyaránt emléket kívántak ily módon állítani (a testület korábbi elnöke maga Lónyay volt). Keleti Károly el is készített egy életrajz-tervezetet, ám ennek további sorsáról nincs tudomásunk. Az ügy végére 1885 januárjában az Akadémia II. osztálya – melyhez a Nemzetgazdasági Bizottság is tartozott – tett pontot következő határozatával: „Az osztály azon nézetét fejezte ki, hogy jelen időszakot még nem tartja alkalmasnak, hogy a nagyérdemű elnök életrajza az indítványozott módon megírathassék, azért az írásbeli indítványt a tisztelt bizottságnak további rendelkezésre visszabocsátja.”⁶⁵

A dokumentum jelentése világos: Lónyay pénzügyminiszeri tettei (például a gazdasági kiegyezés körül, a korrupcióval vádolt ügyletekben vagy a pénzügyi válság esetleges előidézésében) és gazdasági nézetei (például a bankügyben) jelenleg megosztják a közvéleményt, sőt egyelőre inkább negatív visszhangot váltanak ki (láthattuk, Trefort is bírálta ezeket), ezért csak formális életrajz elkészítését támogatta az Akadémia. E formális életrajz felolvasására viszont maga az új akadémiai elnök vállalkozott. Trefort korábban már említett emlékbeszédének egy további sajátosságát Mikszáth örökölte meg. Cikkében beszámol arról, hogy Trefort, az emlékülésen megjelenő Rudolf trónörökös (és az udvar) iránti túlzott tapintatból, előre kinyomtatott és szétosztott szövegéből kihagyta a Kossuthra és az

⁶² Mikszáth Kálmán: Az én kortársaim. I. köt. Budapest, Révai, é. n. 94.

⁶³ MTAK Kt. RAL, 433/1885, 474/1885, 565/1885. Az ügy a temetés után még nyolc hónappal is tartott.

⁶⁴ MTA Értesítője, XX. évf. (1886). Budapest, 1887. 13.

⁶⁵ Az idézet megtalálható: MTAK Kt. RAL 934/1885. A döntés előzményei pedig: MTAK Kt. RAL, 922/1884, 950/1884.

abszolutizmus időszakára vonatkozó mondatokat.⁶⁶ Lónyayról szóló beszéde tehát mindössze e kisebb politikai skandalum miatt akadt fenn az emlékezet hálóján.

Végül elmondható – elhagyva most már a tárgyalt korszakot –, hogy a későbbi korok sem vállalkoztak Lónyay Menyhért életének körültekintő megrajzolására. Néhány elemző résztanulmányon (első sorban Juhász Lajos munkáin) kívül a történészek általában egy jól kitapintható koncepcióba ágyazva tárgyalták szerepét, megalkuvásra hajlamosnak és meglehetősen konzervatívnak – sőt esetenként diktátori hatalomra törekvőnek – állítva be alakját (például Kondor M. Viktória, Szabad György). Még efféle értékelésre sem vállalkoznak azonban azok a szerzők, akik Lónyayval kapcsolatban lényegében csak a már ismert, erősen leegyszerűsítő mondatokat és anekdotákat ismétlik meg (például Csorba László, Takács Péter).⁶⁷

Meggyőződésünk azonban, hogy Lónyay Menyhért pályájának tanulmányozásával közelebb kerülhetünk egyrészt azon reformkori nemzedék életének a megértéséhez, amely hosszú küzdelem és számos kudarc ellenére is képes volt megteremteni a polgári Magyarország kialakulásának és virágzásának politikai és gazdasági feltételeit, kereteit. Másrészt Lónyay portréja rávilágíthat arra is, hogy a nemzedéki egyezéseken túl melyek voltak életpályája eltérő vonásai (Lónyay szakismeretei, életvezetési elvei, vagyonosodása, bukása, családi élete, stb.). Különösen tanulságos lehet ez a vizsgálat egy olyan személy esetében, aki egyszerre volt politikus (miniszterelnök), pénzügyi szakember, akadémiai elnök, vállalkozó, több tízezer hold birtokosa és családjának vezére.

⁶⁶ A túlhajtott lojalitás. In: Mikszáth Kálmán összes művei. Cikkek és karcolatok. 70. köt. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1977. 63–64. és 266–267. Az írás eredetileg a Pesti Hírlap 1885. június 3-i számában jelent meg.

⁶⁷ Itt elsősorban a következő munkákra gondolunk: Juhász Lajos: Az 1869-i „pénzválság” és a bankkérdés. Századok, 1939. 33–75. és Juhász Lajos: Lónyay Menyhért közös pénzügyminisztersége, 1870–1871. Századok, 1941. 363–404.; M. Kondor Viktória: Az 1875-ös pártfúzió. Budapest, 1959.; Szabad György: Forradalom és kiegyezés választútján (1860–1861). Budapest, 1967.; Csorba László: 19. századi történelem. Budapest, 2000.; Takács Péter: Forrásokban rejtelkedő. (Portrévázlat Lónyay Menyhértről) Szabolcs–Szatmár–Beregi Szemle, 2000. 2. sz. 170–183.

CIEGER, ANDRÁS*Images and shadows: The personality of Menyhért Lónyay*

The author of the essay provides a multi-perspective picture of the life of Menyhért Lónyay (1822–1884), who was the Minister of Finance, later Prime Minister of Hungary. On the one hand, He attempts to show how his contemporaries viewed and depicted him as well as to find an explanation of the fact that the favourable portrait drawn about Lónyay underwent a spectacular transformation within a few years' time: his characteristic features lauded before appeared as distorted qualities of his personality.

On the other hand, relying on personal records (diary, correspondence, memoirs), the author also attempts to reconstruct the way in which Lónyay regarded himself and assessed his own personality. He has to admit that the available sources offer only limited opportunity to achieve this, hence only a few of the predominant components of Lónyay's life and personality will be highlighted in the essay. On the basis of the documents written by Lónyay himself the author will deal with the childhood education of the would-be politician, as well as his schooling and his pleasure in self-education. Furthermore, he discusses the maturing process in which Lónyay got acquainted with the world of politics, chose heroes to follow, developed professional and oratorical skills. Following this, the author examines how Lónyay's fall in 1872 (his own party lost its trust in him and the opposition accused him of corruption) affected his personality and his subsequent behaviour: Lónyay became insecure, and from this time on, paradoxically, he became attracted and at the same time repelled by the world of politics; his acts were characterized by the feeling of offense, the desire for redress and a constant drive for self-justification. The author regards family relationships as an important component of the personality, and hence he puts great emphasis on mapping Lónyay's relationship with his own family (with his mother, wife, children and siblings). Finally, the author also covers briefly Lónyay's physical conditions, how he related to the maladies of his own body.

In the third place, the last chapter of the essay investigates the ways in which posterity – from Lónyay's death to present times – remembered him. The most important conclusion of this part is that authors writing about Lónyay, in most cases, only repeat the contemporary charges against his political persona, making them into anecdotes without undertaking a circumspect examination of his political activity. The author is convinced, however, that scrutinizing Lónyay's career can take us closer to the understanding of the life of the political generation (1840s), which in spite of a long struggle and several failures was able to create the political and economic conditions and frameworks for the evolution and prosperity of modern Hungary. On the other hand, Lónyay's portrait can also show that in addition to the common features that he shared with his generation, what were the peculiar characteristics of his career. Such an examination can be especially rewarding in the case of Lónyay, who was a politician (Prime Minister), financial expert, president of the Hungarian Academy of Sciences, entrepreneur, landlord and leader of his family.